

DOI 10.18372/2786-5495.1.20605

Савенко Олександр

Заслужений журналіст України,
доцент кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю,
Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ, Україна

savenko_om@ukr.net

Савенко Тетяна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
м. Київ, Україна

savenko_td@ukr.net

Горюнова Марина

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
м. Київ, Україна

mgoriunova@gmail.com

ДЕЩО ПРО ПРИХОВАНІ РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАНЯТЬ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті досліджуються форми, методи, шляхи і способи перетворення академічного заняття в захоплюючий, пізнавальний, професійно орієнтований та особистісно значимий для здобувачів процес у вигляді таких занять як навчальна дискусія, едьютейнмент, рольова гра, партнерське протистояння, лекція-мозаїка, заняття-залік, мозковий штурм тематичного кейсу, віртуальне проєктування вирішення нестандартних ситуацій та умисних провокацій, освітні інтервізії, тощо. За рахунок використання цих форматів, що не потребує жодних фінансових асигнувань, а все залежать виключно від підготовленості, здібностей, педагогічного таланту та IQ*

викладача і рівня його комунікативності зі студентами, значно покращується ефективність навчального процесу, якість отримання і засвоєння знань зокрема, і якість отриманої освіти загалом.

Ключові слова: навчальний процес, формат, ефективність, професійно орієнтовані вміння, едьютейнмент, навчальна дискусія, інтелектуальний потенціал, якість знань, якість освіти.

Annotation. *The article explores the forms, methods, ways and means of transforming an academic lesson into an exciting, cognitive, professionally oriented and personally meaningful process for students in the form of such activities as educational discussion, edutainment, role-playing, partner confrontation, mosaic lecture, credit lesson, brainstorming of a thematic case, virtual design of solutions to non-standard situations and deliberate provocations, educational interviews, etc. By using these formats, which do not require any financial allocations, and all depend solely on the preparedness, abilities, pedagogical talent and IQ of the teacher and the level of his communication with students, the effectiveness of the educational process, the quality of obtaining and assimilating knowledge in particular, and the quality of the education received in general, is significantly improved.*

Key words: *educational process, format, effectiveness, professionally oriented skills, edutainment, educational discussion, intellectual potential, quality of knowledge, quality of education.*

Актуальність проблеми. Варварський, у стилі гітлерівської Німеччини, напад імперської росії на Україну 24 лютого 2022 року став шоком не лише для українського народу, а й без перебільшення для усього світу. Війна, звичайно, не могла не позначитися на стані такої надважливої інституційної складової суспільного організму, як освіта і наука. До честі вітчизняних освітян констатуємо, що освітянсько-науковий корпус України оперативно і точно відреагував на війну як на екстраординарну ситуацію, і вся національна освітня сфера, від керівників вишів до студентів, з цими неймовірними історичними

викликами успішно упоралася, а українська система освіти показала себе набагато краще, ніж можна було сподіватися.

Загальний стан української освіти за час російської війни. Коли мова заходить про найбільші труднощі при здійсненні освітнього процесу у період воєнного стану, то на перший план виходять питання безпеки і факти, що виникли внаслідок пошкоджень та руйнувань закладів освіти. 3428 закладів освіти в Україні пошкоджено та 365 зруйновано повністю, що загалом становить 14,73% навчальних закладів України [7]. Зрозуміло, що з початком повномасштабної війни з фінансуванням освіти у національному масштабі сталися суттєві зміни. Якщо до 2022 року видатки на освіту в Україні в середньому складали 16,9% зведеного бюджету України, то внаслідок збільшення асигнувань на оборонні цілі на тлі війни стало скорочення соціальних видатків. Що стосується освіти, то видатки на цю сферу у 2022 році скоротились до 9,55%, у 2023 році – до 6,95% [2]. Ця тенденція не могла не продовжитися і щодо біжучого року. Але відзначимо, що при всіх труднощах воєнного стану найбільшими статтями держбюджету на 2025 рік стали видатки на оборону (56,6%), соціальну політику (19%) і, на третьому місці, – видатки на освіту: на галузь передбачені кошти у сумі 194,3 млрд грн., що становить 5,24% від загального бюджету [4].

Завдяки зусиллям уряду, значній міжнародній фінансовій допомозі, з початку війни Україні вдалося створити максимально можливі як для воєнного часу і загалом прийнятні умови для здобуття освіти. Тому «питання створення комфортного освітнього середовища та належної організації освітнього процесу під час війни та після її завершення є нагальним для України. Адже, відбудова та відновлення нашої країни потребуватиме освіченої та кваліфікованої робочої сили» [17].

І все ж не зважаючи колосальні заходи і вражаючі зусилля, Україні все ж не вдалося уникнути освітніх втрат. Прямим наслідком повномасштабної війни та погіршення доступу до освіти стало значне падіння успішності українських учнів порівняно з однолітками з країн Організації економічного

співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, оприлюднені результати міжнародного дослідження PISA-2022, котре що три роки проводиться під егідою ОЕСР у понад 80 країн світу, вказали не лише на нижчий рівень сформованості математичної, читацької та природничо-наукової грамотності українського учнівства, ніж у середньому по країнах ОЕСР, а й на масштаби освітньо-навчальних втрат порівняно із 2018 роком. Зокрема, вони допомогли виявити низьку компетентність українських школярів та їхню слабку навичку застосовувати отримані «книжні знання» при вирішенні практичних ситуацій порівняно з однолітками з інших країн. За стандартами PISA, наші підлітки відстають від своїх однолітків із країн ОЕСР майже на два з половиною роки навчання в читанні, з математики та природничо-наукових дисциплін відставання дещо менше – півтора року.

За спостереженнями експертів, із цими, на наш погляд не надто складними як для 15-літніх молодий людей, завданнями фактично не змогла дати ради майже третина українських «вихованців НУШ» – вони до кінця не розуміють прочитаного, не можуть відтворити ключовий зміст почутого, не вміють застосувати математичні знання для вирішення простих практичних ситуацій. «Якщо узагальнити проблеми», – пише «Лівий берег», – «то серед найпоширеніших екзаменатори називають нерелевантні відповіді на завдання, переказування тексту, формулювання основної думки..., сплутування фактів і суджень, надмірна багатослівність і водночас нездатність чітко сформулювати свою думку» [12]. Заради справедливості усе ж зазначаємо, що згідно PISA-2022 просідання в оволодінні читацькою компетентністю – спільна біда переважної більшості країн-учасниць дослідження, а не лише України [1; 10; 12].

Державна служба якості освіти України провела масштабне дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023-24 навчальному році. Так, майже удвічі зросли тривожність, втома й напруга серед школярів, мотивації бракує вже 61% учнів [15]. Наведене повністю кореспондується з дослідженням «Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії», яке провела Школа політичної аналітики Києво-Могилянської академії.

Так, 48,5% респондентів вважають, що якість освіти на їхніх освітніх програмах тією чи іншою мірою погіршилась після початку війни, і це майже дорівнює відсотку респондентів, які не бачать змін у рівні якості освіти (47,45%). Цікаво, що при порівняльній самооцінці студентів своєї здатності навчатися після початку війни так само якісно, як і до неї, 46,58% опитаних студентів визнали наявність таких труднощів, у той час як 31,47% так не вважають. Для більше, ніж половини студентського середовища (58,11%) після початку війни стало важче зосереджуватися на навчанні [13].

Виклад основного матеріалу. Безперечно, нові виклики та умови зтребували і нових підходів до організації освітнього процесу: заняття вже не могли далі залишатися класичними, на чому наголошується й у рекомендаціях Державної служби якості освіти МОН України [16]. Цілком погоджуємося із думкою А.Єрмоленка, що реальна дійсність формує нові вимоги до освітнього середовища, сутності, змісту та організації занять. Науковець наголошує, що сучасні інтерактивні технології дозволяють активізувати освітній процес, перетворюють його у корисне і цікаве дійство. Це дозволяє змістити й акцент із засвоєння інформації на розвиток способів мислення і впливати на світосприйняття і діяльність здобувачів освіти. «Провідною ідеєю сучасного навчання є самовдосконалення, самореалізація творчої особистості, що потребує створення комфортних умов навчання, за яких кожен здобувач освіти відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність, формує інтелектуальний потенціал... Тому застосування на заняттях сучасних освітніх технологій, зокрема технологій інтерактивного навчання, може зробити заняття більш змістовним» [5].

Автори намагалися проаналізувати деякі аспекти навчання у період воєнного стану і звернути увагу на ефективність проведення занять у поки що не надто популярному в українських вишах форматі дискусій та едьютейменту (навчальної гри), який вони давно й успішно практикують і який сьогодні може слугувати необхідним інструментом введення у навчальний процес ефективного освітнього й інтелектуального резерву [6]. До всього

іншого, ці «старі-нові» методи і способи навчання не потребують жодних додаткових матеріально-фінансових засобів: все, що потрібно для їхньої реалізації – здатність викладача «розбурхувати» активність аудиторії, наявність у нього високого інтелекту, вміння тримати увагу аудиторії, мати блискавичну реакцію, навички ораторства та акторства, досвід впевненого ведення полеміки, не боятися гострих і несподіваних запитань, і, звичайно, викладач безумовно повинен мати високий рівень IQ.

Закономірно, що у довготривалій військовій кризі у викладачів виникає необхідність володіння різними формами та методами для гнучкої організації роботи. «Сам викладач, опинившись у надзвичайній ситуації, яка характеризується невизначеністю, постійним стресом, також шукає шляхи до набуття рівноваги, взаємодії й діяльності... Пріоритетом навчання в умовах війни є забезпечення комунікації зі здобувачами освіти» [9].

Результати та обговорення. Отже, нині доконче необхідно змінювати види, методи і форму занять, намагатися проводити їх не у традиційно класичній академічній манері, а по-сучасному: заздалегідь продумано, непередбачувано, захопливо і несподівано для студентів, від чого значно покращується і саме сприйняття навчального матеріалу, і його засвоєння. Для цього достатньо перейти на проведення навчальних занять у дискусійній манері, або звернутись до формату едьютейнмент.

Дослідники визначають навчальну дискусію як комунікативний акт, що передбачає обговорення проблемних питань з метою знаходження їхнього вирішення не просто шляхом зіставлення думок, а в процесі причинно-наслідкового та логічного аргументування і контраргументування. Підкреслимо, що навчальна дискусія відрізняється від інших форм навчання передовсім тим, що її чільна тема і проблематика є новою лише для студентів: на занятті обговорюється питання чи проблема, рішення якої насправді вже давно знайдене і відоме, однак наразі у навчальному процесі студентам його треба буде самим «знайти» – саме у цей час і саме в цій аудиторії. Для викладача, котрий модерує навчальну дискусію, надзавданням і кінцевою

метою заняття є отримання студентами нових знань та їхня готовність до виконання вправ, запланованих викладачем заздалегідь.

«Метод навчальної дискусії дозволяє максимально повно використовувати досвід учасників дискусії, що сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, оскільки під час групової дискусії не викладач доводить те, що є вірним, а самі учасники знаходять докази пропозицій викладача. Навчальні дискусії є найбільш ефективними у процесі вивчення та опрацювання складного матеріалу» [14]. На таких креативних заняттях студенти стають активними учасниками процесу: вони мислять, аналізують, шукають аргументи правоти своєї позиції, висувають гіпотези, вчать приймати рішення.

Інший порівняно нетрадиційний для України спосіб проведення занять – едьютейнмент, або навчальна гра. Нині у нашому освітянському середовищі домінує помилкове переконання, що цей метод стосується насамперед закладів середньої освіти. Автори статті переконалися на власній практиці, що цей метод може слугувати ефективним навчально-виховним інструментом також і у вишах.

Актуальність технології едьютейнмент полягає в тому, що вона сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти до навчання; робить процес засвоєння знань захоплюючим; синтезує співвідношення між лекцією, семінарським заняттям та елементами інтерактивних технологій; сприяє розвитку обдарованої особистості; допомагає створенню сприятливого комунікативного середовища та формуванню персонального творчого досвіду здобувачів [3].

Однією зі складових технології едьютейнмент є інтерактивні ігри. Їх найкраще використовувати наприкінці заняття для того, щоб зняти втому й розумову напругу. Важливо, щоб робота з іграми спричиняла позитивні емоції і приносила користь, ставала дієвим стимулом у ситуації, коли інтерес здобувачів до вивчення навчального матеріалу починає слабшати. Автори статті активно використовують такі технології як діалог, рольові ігри, лекція-мозаїка, «увімкни мікрофон», заняття-заліки, які студенти «приймають» одне у одного. Методи навчання: мозковий штурм, тематичні кейси, проєктування

нестандартних ситуацій (уникнення і притлумлення провокацій), освітні інтерв'язі, інтерактивні дискусії, тощо.

Наступна апробована нами нетрадиційна форма проведення навчання – заняття-гра, котра, як і заняття-дискусія, крім свого основного призначення (подання нового матеріалу), також може стати свого роду «психологічним громовідводом», відволікати студентів від війни, переживань, викликаних кожноденними негативними стресами. Ця порівняно нова і незвична для нашої вищої школи освітня технологія кваліфікується як освіта і навчання у розважальному форматі, яка поєднує в собі розважальні прийоми, методи інтерактивного навчання, залучення-підштовхування аудиторії до активності і тривалого утримання уваги [11].

Як і годиться, едьютейнемент має як прихильників, так і противників, майже всі вони мають свої окремішні бачення цієї технології. Одні відзначають як значний позитив сам факт активного використання в едьютейнементі новітніх технологій і вважають цей формат переоснащенням, оновленням і переосмисленням архаїчної системи викладання. Опоненти ж наголошують на ризику неодмінної появи дисбалансу навчальних і розважальних елементів едьютейнементу на користь останніх [8]. Один з авторів статті упродовж багатьох років активно використовує едьютейнмент на стартових семестрових заняттях бакалаврів-журналістів першого року навчання, коли студенти ще мало знайомі одне з одним. Рольовий елемент гри у якості навчального заняття моментально здружує групу, допомагає встановити довірливі, колежанські, креативні стосунки з викладачем та між студентами, а також створює змагальну атмосферу і перетворює звичайну академічну групу у кілька творчих колективів.

Висновки. Підсумовуючи розмову про скриті резерви підвищення ефективності занять у період воєнного стану, серед багатьох вивчених пропозицій та рекомендацій, спрямованих на слідування світовим трендам розвитку освіти, автори вважають за доцільне зосередити основну увагу на

активізації впровадження у практику таких навчальних форматів, як заняття-дискусія та едьютейнмент. Авторська переконаність спирається на:

1) принцип постійного оновлення й удосконалення навчальних планів та робочих програм освітніх компонент і ставлення до цього процесу не просто як до буденного виконання функціональних обов'язків викладача, а до спеціальної педагогічної місії з урахуванням нових, свіжих тенденцій, фахової спрямованості, усталення й закріплення професійних навичок студентів;

2) нагальну потребу введення й активізацію використання інтерактивних методів навчання з метою стимулювання студентської активності шляхом призвичаєння здобувачів до участі в обговоренні і захисті їхніх авторських ідей та проєктів, аналізу напрямів фахової затребуваності, новизни і практичної здійснимості власних творчих планів і намірів;

3) узвичаєння проведення занять у нетрадиційних формах вирішення проблем і питань у ймовірних виробничих ситуаціях, створенні атмосфери креативності, професійного заглиблення у майбутню професію у стилі практичних тренінгів, інтелектуально-мозкових штурмів й атак для вироблення почуття сталої готовності до участі у різних стартапах і конкурсах;

4) запрошення до участі у заняттях представників різних професій не для традиційного читання гостьових лекцій, а для дискусійної участі й обговорювання проблем, що становлять для здобувачів особливий інтерес у сенсі аналізу дій, напрямів і зусиль щодо створення нових і успішних бізнесів, оглядом здобутків і досвіду гостей у сфері їхньої діяльності;

5) практикування у стилі перетворення сухої наукової теорії у живі практичні рекомендації щодо створення власного проєкту чи бізнесу, постійної націленості на креативне виконання функціональних обов'язків обраного фаху.

Відтак використання у навчальному процесі форматів заняття-дискусія, едьютейнмент, заняття-рольова гра дозволить перетворити навчання у цікавий, пізнавальний, професійно спрямований та особистісно значимий для здобувачів процес. Такі заняття позбавляють заняття рутини, стимулюють когнітивні здібності, активізують інтелектуальний потенціал студентів, збагачують їхній

мовний і мовленнєвий арсенал, слугують майданчиком ораторського тренінгу, розвивають творчі здібності і професійно орієнтовані вміння. За рахунок використання цих форматів значно покращується ефективність всього навчального процесу, якість отримання і засвоєння нових знань зокрема, і якість освіти загалом.

Список використаних джерел

1. Барсукова О., Кречетова Д. 42% українських підлітків не знають математики на базовому рівні. Про що свідчать результати PISA-2022. *Українська правда*. 05 грудня 2023 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/12/05/258109/> (дата звернення: 10.05.2025).

2. Бюджет освіти – 2024: збільшення витрат за основними напрямками. *Освіта.UA*. 09.11.2023. URL: <https://osvita.ua/news/90417/> (дата звернення: 10.05.2025).

3. Громова Н.В., Ковальчук К.І., Кулікова Н.Ю. Едьютейнмент як засіб формування цілісного уявлення про природничо-наукову картину світу. Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти Міністерства культури та інформаційної політики України. 2020. URL: <http://arts-library.com.ua/bitstream/123456789/556/1/%D0%95%D0%B4%D1%8C%D1%8E%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf> (дата звернення: 10.05.2025).

4. Державний бюджет на освіту 2025: ключові пріоритети та інвестиції. 26 листопада 2025 р. URL: <https://novihromady.decide.in.ua/post/derzhavniy-byudzheta-na-osvitu-2025-klyuchovi-prioriteti-ta-investicii> (дата звернення: 10.05.2025).

5. Єрмоленко А.Б. Інтерактивні технології навчання. Електронний навчальний курс. Біла Церква: БІНПО, 2022. 37 с.

6. Задьора Т.Г. Дискусія як метод інтерактивного навчання. *Всеосвіта*. 11 грудня 2025 р. URL: <https://vseosvita.ua/library/diskusia-ak-metod-interaktivnogo-navcanna-202215.html> (дата звернення: 10.05.2025).

7. 3797 заклади освіти зазнали руйнувань та обстрілів, з них 365 повністю зруйновані. *Голос України*. URL: 15 жовтня 2024 р. URL: <https://www.golos.com.ua/article/380414> (дата звернення: 10.05.2025).

8. Коритна Л.В. Використання технології едьютейнмент на уроках історії на прикладі авторської гри. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта України в умовах воєнного стану»*, 25 жовтня 2022 р. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. С. 206-209. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf
<https://nus.org.ua/2023/12/05/pisa-2022-korotkyj-oglyad-usih-osnovnyh-rezultativ/> (дата звернення: 10.05.2025).

9. Медведська В.Б., Заліська С.С., Маранчак В.О. Використання інформаційних освітніх технологій при вивченні комп'ютерних дисциплін в умовах воєнного стану. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта України в умовах воєнного стану»*, 25 жовтня 2022 р. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. С.193-197. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf (дата звернення: 10.05.2025).

10. Міністерство освіти і науки України. Результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. 05 грудня 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/news/rezultati-mizhnarodnogo-doslidzhennya-yakosti-osviti-pisa-2022> (дата звернення: 10.05.2025).

11. Мурогіна Н. Едьютейнмент – нове освітнє явище, технологія чи навчання як розвага. *На урок*. 17 грудня 2022 р. URL: <https://naurok.com.ua/edyuteynment-nove-osvitne-yavische-tehnologiya-chi-navchannya-yak-rozvaga-273746.html> (дата звернення: 10.05.2025).

12. Струк О. PISA-2022. Найнижчі результати українські учні показали в читанні, найвищі – в природничо-наукових дисциплінах. *LB*, 5 грудня 2023 р. URL: https://lb.ua/society/2023/12/05/587551_pisa2022_naynizhchi_rezultati.html (дата звернення: 10.05.2025).

13. Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії. Школа політичної аналітики Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА), 2022. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c20b0b6d-be52-4b0b-8544-2fbdbc4850dd/content> (дата звернення: 10.05.2025).
14. Чернова Н.Б., Шамхалова Н.А. Групова дискусія на заняттях з іноземної мови як метод формування професійно спрямованої знаннєвої компетенції. ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана». 2009. С. 413-414. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/ff5f8930-a889-49de-8e40-28a559dbfa2e> (дата звернення: 10.05.2025).
15. Юрченко О. Криза мотивації та виснаження психіки: що найбільше заважало учням України у другий рік війни. *Osvitoria.media*. 26 травня 2024 р. URL: <https://osvitoria.media/experience/kryza-motyvatsiyi-ta-vysnazhennya-psyhiky-shho-najbilshe-zavazhaye-uchnyam-ukrayiny-u-drugyj-rik-vijny/> (дата звернення: 10.05.2025).
16. Як організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти, 2022. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyuorganizuvati-svoyu-robotu-p/> (дата звернення: 10.05.2025).
17. Яценко Г. Відновлення та розвиток системи освіти України під час та після війни. *Лівий берег*. 29 січня 2025 р. URL: https://lb.ua/blog/hanna_yatsenko/657752_vidnovlennya_rozvitok_sistemi.html (дата звернення: 10.05.2025).